

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук Галини Василівни Саган на дисертацію Катерини Олександрівни Шимкевич «Участь міжурядових та громадських організацій у подоланні наслідків воєнних злочинів у країнах колишньої Югославії (1991–2008 рр.)», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія

Дисертаційне дослідження К.Шимкевич присвячене важливій і малодослідженій проблемі. Його актуальність визначається не тільки закономірним пізнавальним інтересом української історичної науки до кризи на Балканах кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст., але й наявністю подібних проблем в нашій країні. До цього додамо, що важливим чинником актуалізації дослідження є й криза сучасної науки в Україні, що пов'язана з стагнаційними процесами в соціально-економічній сфері України, що не дозволяють на належному рівні фінансувати наукові проекти передусім гуманітарного характеру.

Повертаючись до сучасних українських реалій, зазначмо, що саме вони підсилюють актуальність теми дисертації. Окупація Криму та військовий конфлікт на Сході України, спровокований Російською Федерацією, впритул наблизили нас до проблем, з якими зіткнулися колишні республіки Югославії. За наявної інформації, злочини проти мирного населення на Сході України і в Криму не є такими масштабними, якими вони були на Балканах. Проте, оскільки українсько-російський конфлікт триває та йому пророкують різні сценарії розвитку, то ми аж ніяк не застраховані від масштабності злочинів проти мирного населення, які свого часу були пережиті на Балканах. Такі роботи, як дисертація К.Шимкевич, повинні донести до українських і російських політиків, всієї світової громадськості весь жах можливих наслідків ескалації конфлікту й відіграти превентивну роль у його якнайшвидшому згортанні. Відтак

дисертації на кшталт поданої на захист, формують підґрунтя для переосмислення минулих збройних протистоянь і мають визначати нове мислення сучасних політиків, аби не повторяти помилок своїх попередників.

Рецензована робота аналізує основні напрями та форми діяльності міжурядових та громадських організацій у подоланні наслідків масових порушень прав людини, спричинених воєнними злочинами часів Балканської кризи 1991-2008 рр. в країнах, що виникли на території колишньої Югославії. Під час конфлікту співпрацювали міжурядові та громадські організації міжнародного та національного рівнів, що дозволило розв'язати проблему воєнних злочинів на двох рівнях – міжнародному та місцевому. Та, з утворенням Регіональної комісії у 2008 р., подолання наслідків воєнних злочинів у контексті «подолання минулого» перейшло здебільшого на національний та місцевий рівень.

Структура рецензованої дисертації є загалом чіткою й сприяє реалізації творчого задуму дисертантки. Належить відзначити, що авторка вперше в українській історіографії представила справді комплексну характеристику проблеми, детально розглянувши діяльність міжурядових та громадських організацій у подоланні наслідків масових порушень прав людини, спричинених воєнними злочинами часів Балканської кризи 1991-2008 рр. У роботі також висвітлено низку невідомих або недостатньо вивчених фактів про основні прояви воєнних злочинів проти мирного населення як окремий вимір Балканської кризи кінця ХХ – ХХІ ст.

Дисертантка зробила нові, належним чином умотивовані висновки та оцінки. Найважливішими з них, на наш погляд, є наступні:

Під час Балканської кризи 1991– 2008 рр. найбільш поширеними були наступні воєнні злочини: свавільні арешти, звільнення з роботи, здійснення психологічного тиску, примусове виселення із будинків, конфіскація майна, примусове вигнання з місць постійного проживання, руйнація культурних та історичних споруд і цивільного майна, знущання, сексуальне насилля,

організація концтаборів та спеціальних центрів для затриманих, проведення кампаній з етнічної зачистки територій, масові вбивства та поховання, геноцид. Скоєння злочинів відбувалося цілеспрямовано і мало масштабний характер, що негативно позначилося на всіх сферах внутрішнього життя та міждержавних відносинах на Балканах.

Здійснюючи систематизацію основних організацій, задіяних у припиненні масових порушень прав людини та подоланні їх наслідків у колишніх республіках Югославії, дисертантка обґрунтовано вважає, що до зазначеної діяльності активно долучилися як провідні міжнародні міжурядові та неурядові організації, так і ціла низка національних громадських об'єднань, що різнилися своєю компетенцією та напрямками діяльності. Специфікою була співпраця як вже існуючих, так і спеціально утворених міжнародних інституцій, а також їх взаємодія із місцевими волонтерськими та громадськими об'єднаннями, які виникли в часи кризи на Балканах.

Дослідниця аргументовано доводить, що для припинення масових порушень прав людини у республіках колишньої Югославії існувала реальна необхідність розробки та застосування примусових механізмів. Це було викликано невдалими спробами попередити та зупинити ескалацію насильства за допомогою «превентивної дипломатії», що застосовували ЄС та НБСЄ у 1991 р. Серед примусових механізмів надважливими були: режим санкцій, проведення операцій з підтримки миру, «політика примусу до миру». Для проведення операцій з підтримки миру були створені Сили ООН з охорони, які займалися гуманітарною та моніторинговою діяльністю, що дозволило частково локалізувати кризу у межах колишньої Югославії. Втім, через обмежений мандат миротворців (неможливість застосовувати військову силу для захисту), масові воєнні злочини проти мирних жителів так і не були зупинені. Значну допомогу у впровадженні санкцій та проведенні операцій з підтримки миру надавали ЗСС та НАТО. Однак найактивнішу фазу «політики примусу до миру» (бомбардування)

здійснював тільки Північноатлантичний альянс. Нанесення авіаударів по позиціях боснійських та хорватських сербів упродовж 1994–1995 рр. та СРЮ у 1999 р. дозволило зупинити збройні конфлікти, хоча друга військово-повітряна кампанія не була санкціонована РБ ООН. Під час повоєнної політики миро творчості, Сили ООН з охорони, НАТО та інші організації були залучені до подолання наслідків конфліктів в усіх сферах внутрішнього життя колишніх югославських республік.

Наукові висновки дисертантки побудовані на основі аналізу широкого кола різноманітних історичних джерел. Ядро їх складають документи міжурядових та громадських організацій міжнародного та національного рівня, вперше запроваджені у науковий обіг. Дослідниця проводить детальний аналіз цих важливих документів і систематизує їх, розбиваючи на дев'ять груп. К.Шимкевич виокремлює в окремі групи міжнародні нормативно-правові акти; документи міжнародних міжурядових організацій, європейських структур та Північноатлантичного альянсу; документи урядів; документи і матеріали, створених такими міжнародними неурядовими організаціями як «Жінки для жінок», «Міжнародною амністією», «Міжнародною комісією з пошуку зниклих осіб», «Міжнародною групою управління», «Міжнародною кризовою групою», «Невідкладною допомогою – Міжнародною медичною допомогою» та «Наглядачем за правами людини»; матеріали національних неурядових та громадських організацій; джерела особистого походження – мемуари, щоденники із свідченнями очевидців воєнних злочинів; матеріали періодики; зображальні джерела, серед яких варто виділити картографічні, кіно- та фотодокументи. Загалом, аналіз зазначених документів сприяв відтворенню об'єктивної картини досліджуваних історичних процесів.

Дотриманням наукової етики відзначається й використання у дисертації монографій і статей. Необхідно відзначити, що в процесі дисертаційного дослідження авторкою задіяна література, видана іноземними мовами, загальне число яких перевищує 50 номінацій.

Розмаїття використаних джерел і літератури забезпечило системний характер дослідження, його самостійність й ідеологічну незаангажованість. Відтак діяльності міжурядових та громадських організацій у подоланні наслідків масових порушень прав людини, спричинених воєнними злочинами часів Балканської кризи 1991-2008 рр. в країнах, що виникли на території колишньої Югославії постає в усій своїй суперечливості й неоднозначності.

Важливою складовою дисертації є додатки, що містяться на тридцяти сторінках і складаються з таблиць, матеріалів періодики та інших видів документів. У таблицях подана різностороння класифікація міжнародних і громадських організацій, спеціальних національних структур задіяних до подолання наслідків воєнних злочинів у республіках колишньої Югославії. Окремою таблицею представлено основні 139 резолюції за 1991-2015 рр. РБ ООН щодо подолання Балканської кризи та її наслідків. Ця таблиця демонструє масштабність трагедії, увагу та наміри міжнародної спільноти до стабілізації ситуації на Балканах.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертаційного дослідження.

Разом з тим, дисертаційна праця К.Шимкевич не позбавлена окремих недоліків. Серед них відзначмо:

1. Дисертантка часто вживає, як вона зазначає на ст.39., географічний термін «Західні Балкани», використання якого, на нашу думку, є не зовсім доречним. По-перше, це не географічний, а політичний термін, який не має чіткого визначення та неоднозначно сприймається громадськістю балканських країн, особливо у Хорватії, яка лише на 49% географічно знаходиться на Балканському півострові. Катерина Олександрівна також по-різному визначає значення цього терміну. Спочатку вона зазначає, що це субрегіон без Словенії, а пізніше все ж відносить останню до «Західних

Балкан» (ст. 39). Оскільки в усіх міжнародних документах використовуються терміни на кшталт «Балканська криза» чи «криза на Балканах», що демонструє нам також список документів, які використовувала дослідниця у своїй дисертації, то це зайвий раз доводить не доцільність заміни історичного терміну «Балкани» на політичний термін «Західні Балкани».

2. У вступі чітко зазначено, що географічні межі – це територія колишньої СФРЮ. А потім дисертанткою перераховуються сучасні держави, які виникли на просторах колишньої Югославії. На наш погляд, при згадці про Косово потрібно було зазначити, що це самопроголошена республіка, оскільки вона не визнана всією міжнародною спільнотою, у тому числі й Україною.

3. Параграф 1.1. «Стан наукової розробки проблеми» містить детальний проблемний аналіз наукових праць. Однак він переобтяжений назвами дисертацій, статей та монографій, які дисертантка наводить у тексті параграфу. Окрім цього, дисертації є рукописами, а, отже, відносяться до джерельної бази. Тому їх потрібно було б розглядати у параграфі 1.2. Також у параграфі 1.1. неодноразово згадуються прізвища авторів (ст. 12, 15), біля яких немає посилань, що робить незрозумілим, які їх праці має на увазі дисертантка.

4. Дуже доречним є параграф 1.3. «Методи дослідження та ключові поняття». Серед запропонованих понять є: воєнні злочини, геноцид, злочини проти людства, злочини проти людяності, порушення Женевських конвенцій, біженці та переселені особи, концентраційні табори, етнічні чистки, ентитет, анклав, «рожева зона», «безпечний район», «превентивна дипломатія» та інші. Можливо не всі із наведених понять вимагають пояснення, оскільки давно вживані. Проте деякі із них мали свою особливість на Балканах і дуже добре, що дослідниця на них вказала. Та є ще

важливі і специфічні терміни, використання яких варто було пояснити. Наприклад «мусульмани», які у Боснії та Герцеговині означають назву народу. Цим терміном послуговувалися в Югославії після Другої світової війни, хоча цей народ почав формуватися після приходу на Балкани Османської імперії в XIV ст. Із тексту дисертації є очевидним, що дослідниця не до кінця розібралася з історією становлення цього поняття, оскільки інколи не доречно його використовує (ст. 9, 49, 53).

5. Не можна погодитися з висновком дисертантки (ст. 51), що ідеологія усташів у Незалежній Державі Хорватія була спрямована на фізичне знищення сербів та інших народів, які відмовлялися приймати католицизм. Дійсно, насамперед серби стали об'єктом утисків та фізичного знищення в НДХ під час Другої світової війни. Проте основна причина – це була помста за попередні роки панування сербів на Балканах, особливо в Королівстві СХС (з 1929 р. Королівство Югославія), за політику сербізації, яку активно тут впроваджували Карагеоргієвичі.

6. Не вдалим є використання у тексті дисертації та навіть у назвах розділів словосполучення «країни колишньої Югославії». Правильнішим, на наш погляд, було б використовувати словосполучення: «республіки колишньої Югославії» або «території колишньої Югославії».

7. Параграф 4.1. розкриває важливу сторону питання дисертаційного дослідження – правозахисний напрям подолання воєнних злочинів у колишній Югославії. Разом з тим він переобтяжений назвами документів, що ускладнює розуміння змісту діяльності міжнародних організацій з того чи іншого питання.

Проте зазначені зауваження не є принциповими, а відтак суттєво не впливають на загалом високий рівень дисертації К.Шимкевич.

Дисертаційне дослідження виконане у межах наукової теми кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин історичного факультету

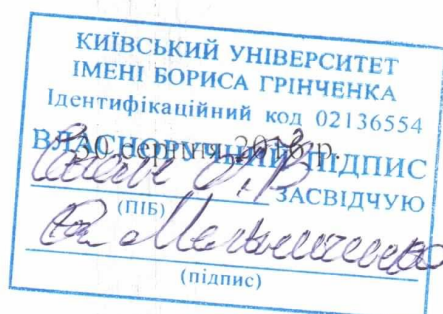
Запорізького національного університету «Міжнародні відносини та політичний розвиток зарубіжних країн» (державний реєстраційний номер 0114U002651).

Основні висновки дисертації достатньо повно відображені у 31 статтях та апробовані у виступах на міжнародних наукових конференціях. Їх теоретичне значення (з точки зору заповнення однієї з білих плям в історії) та практична цінність (в плані доцільності використання результатів дослідження у науковій, викладацькій та міжнародних сферах) не викликають сумніву.

Підводячи підсумок аналізу дисертаційного дослідження «Участь міжурядових та громадських організацій у подоланні наслідків воєнних злочинів у країнах колишньої Югославії (1991–2008 рр.)», ми можемо стверджувати, що дисертація є самостійним, творчим, оригінальним дослідженням актуальної історичної проблеми, яке виконано на професійному рівні і є вагомим внеском у розвиток української історичної науки.

Дисертація відповідає сучасним вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України до кандидатських дисертацій, а її автор, Катерина Олександрівна Шимкевич, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
Історико-філософського факультету
Київського університету імені Бориса Грінченка

Г.В.Саган